

Kitap İncelemesi

Başvuru: 05.02.2024

Kabul: 05.03.2024

Atıf: Karakaş Tahir. "Kitap İncelemesi Hakikatin Anlamı," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 21 (Haziran 2024): 239-243. <https://doi.org/10.55256/temasa.1431852>

Kitap İncelemesi

Hakikatin Anlamı

Tahir Karakaş¹

ORCID: 0000-0001-7071-6029

DOI: 10.55256/TEMASA.1431852

James, William. *Hakikatin Anlamı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Öz

William James'in *Hakikatin Anlamı* başlıklı eserinin Türkçe tercümesinin orijinalinin yayımlanmasından yüz küsur yıl sonra Türkçeye kazandırılması, felsefi düşüncesi sıklıkla yüzeysel ve kaba bir pragmatizme indirgenip yanlış anlaşılan bu zengin ve çok yönlü filozofun gerçek manada keşfedilmesine şüphesiz önemli bir katkı niteliği taşımaktadır. Pragmatizm kavramı etrafında kristalize olan Amerikan felsefi düşüncesinin evrimini izleyebilmek için oldukça kritik bir aşamayı teşkil eden bu çalışma, öncelikli olarak James'in *Hakikatin Anlamı*'ndan iki yıl önce yayımladığı *Pragmatizm*'in yol açtığı yanlış ve eksik anlamaları gidermek ve bu haliyle, James'in kendi kanaatine göre, bir felsefi ekol olarak pragmatizmi muhakkak bekleyen muzaffer istikbalin mühim bir adımı olarak tasarlanmıştır. James, ortaya çıkan eleştirileri cevaplamaya çalışırken pek çok noktada *Pragmatizm*'de ifade edilen düşünceleri tekrarlamayı göze alır ve aynı anda da felsefeye yönelmeden önce yürütmüş olduğu psikoloji araştırmalarının kendisine miras bıraktığı tezlerden ara vermeksizin istifade etmeye devam eder. Dolayısıyla *Hakikatin Anlamı*, bir yandan genel olarak Amerikan felsefesinin önemli bir aşamasını; diğer yandan da, daha spesifik olarak, James'in felsefi evrimini, pragmatizme doğru yol alırken, psikolojik arka planından itibaren kendi iç dönüşümleri ile birlikte anlama imkânını okuyucusuna sunar.

Anahtar Kelimeler: Pragmatizm, *Hakikatin Anlamı*, Hakikat, Fayda, Peirce, Hümanizm.

The Meaning of Truth

Abstract

The Turkish translation of William James's work titled *The Meaning of Truth*, more than a hundred years after its original was published, is undoubtedly an important contribution to the true discovery of this rich and versatile philosopher, whose philosophical thought is often misunderstood by being reduced to a superficial and crude pragmatism. This study, which constitutes a very critical stage in being able to follow the evolution of American philosophical thought crystallized around the concept of Pragmatism, primarily aims to eliminate the misunderstandings and incomplete understandings caused by *Pragmatism*, which James published two years before *The Meaning of Truth*, and thus, James' in his opinion, it was designed as an important step towards the victorious future that surely awaits pragmatism as a philosophical school. While trying to answer the criticisms that arise, James risks repeating the ideas expressed in *Pragmatism* at many points, and at the same time, he continues to benefit from the theses that he inherited from the psychological research he conducted before turning to philosophy. Therefore, *The Meaning of Truth* offers its reader the opportunity to understand, on the one hand, the story of American philosophy in general and, on the other hand, more specifically, the philosophical story of James, along with his own internal transformations, starting from his psychological background, as he moves towards pragmatism.

Keywords: Pragmatism, *The Meaning of Truth*, Meaning, Usefulness, Peirce, Humanism.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi, Felsefe Bölümü. tahirkarakas@hotmail.com

Amerikan felsefe tarihinin ilk özgün adımı olarak kabul gören pragmatizmin başlangıç döneminin önde gelen isimlerinden biri olan William James, fizyoloji, kimya, tıp ve psikoloji gibi alanlarda geçen çok yönlü bir akademik kariyerin ardından, yaşamının son döneminde özellikle felsefi çalışmalara odaklanıp günümüzde hala önemsenen ve ilgi ile okunan önemli eserler vermiştir. 1890 yılında yayımladığı *The Principles of Psychology* başlıklı eser nasıl ki James'in psikoloji alanında uzun yıllardır sürdürdüğü çalışmalarının bir özeti niteliğine sahipse, 1907 yılında yayımlanan *Pragmatizm* de aynı şekilde felsefe alanında, spesifik olarak pragmatizm üzerine olan uzun süreli tefekkürünün bir bütün olarak okuyucuya sunulmasından ibarettir. James'in pragmatizme ilişkin felsefi angajmanının, Peirce'ün 1870'lerin sonlarından itibaren geliştirdiği fikirlerin etkisi altında, 1898 yılına ait *Philosophical Conceptions and Practical Results* ile başladığını söylemek mümkündür. James, pragmatizmi ilk planda, felsefi düşüncenin uzun zamandır yaşamakta olduğu tıkanmayı aşmak için etkili bir yöntem, bir arabulucu olarak takdim eder. Bu yaklaşıma göre, pragmatizmin temel işlevi, aksi taktirde sonu gelemeyecek olan felsefi tartışmaları, yol açtıkları somut etkileri dikkate almak suretiyle bir neticeye bağlamaktır. Böylelikle, somut, reel dünyada fark yaratan düşünceler felsefi anlamda üzerine tartışılabilir olma sıfatı kazanacak, bu nitelikten yoksun, yani spekülâtif, salt entelektüel, metafizik çerçevenin dışına çıkıp gerçekliğe dokunamayan fikirler ve kavramlar felsefenin üzerine mesai harcaması gerekenler evreninin dışına itilmiş olacaktır. Bu pencereden bakıldığında, James'in, Peirce'ten esinlenerek, felsefi olan ve olmayan arasındaki farkı ortaya koymaya yönelik bir yöntem olarak tasarladığı pragmatizmin, öncelikli hedefinin dönemin baskın felsefi eğilimi olan Hegelcilik ve onun spekülâtif felsefi evreni olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak James, *Pragmatizm* başlıklı metninde pragmatizmin bu ilk anlamı ile yetinmeyip, onu yeni bir alanda hakikat teorisi olarak denemeye kalkışır. Hâl böyle olunca, pragmatizm yalın manada bir yöntem olmaya ek olarak oldukça tartışmalı ikinci bir anlam kazanır: Hakikat faydalı olandır.

Bu eser incelemesinin konusunu teşkil eden ve 2021 yılında Türkçe tercümesi yayımlanan *Hakikatin Anlamı (The Meaning of Truth)*, kendisinden iki yıl önce yayımlanmış olan *Pragmatizm*'in belirlemiş olduğu bu felsefi ve tarihsel arka plan üzerine inşa edilmiştir. Eserin gayesi, *Pragmatizm*'e, bilhassa, bir hakikat teorisi olarak düşünülmüş yorumuna yönelik eleştirilere cevap vermek, başka bir deyişle, pragmatizmin yeni bir hakikat teorisi ve düşünce biçimi olarak felsefe dünyasında kabul görmesinin imkânını aramaktır. Bu temel hususu dikkate alarak yola çıktığımızda, İngilizce orijinalinde kitabın alt başlığı olarak yer alan "A Sequel to 'Pragmatism'" (Pragmatizm'in Devamı) ifadesi henüz ilk adımda James'in bu yöndeki odaklanmışlığını ifade eder. Kitabın Türkçe tercümesinde ise bu alt başlığın görmezden gelinerek çevrilmemesi ne yazık ki kayda değer bir talihsizlik teşkil etmektedir. Zira bu eserin varlık nedeni tam olarak pragmatizm üzerine yaşanan tartışmalar ve aynı başlıklı kitaba yöneltelen eleştirilere cevap olmasıdır. Bu bağlamda, *Hakikatin Anlamı*'nın içeriğini oluşturan on beş metnin kahir ekseriyeti James'in daha evvel farklı mecmualarda yayımlamış olduğu makaleler veya takdim ettiği tebliğlerden oluşur. Bu çalışmalar kronolojik bir sıralama ile kitapta yer almaktadırlar ve yalnızca, sırasıyla "Soyutlamacılık ve "Relativismus"" ile "Bir Diyalog" başlıklı on üç ve on beşinci bölümlerdeki iki metin ilk kez bu eserde okuyucuya sunulmaktadır.

James, önsözden itibaren kendisinin *Pragmatizm* aracılığıyla ortaya koymuş olduğu hakikat anlayışının ana hatlarını tekrar ederek işe girişir. Böyle bir ihtiyacın sebebi, ortaya çıkan eleştirilerin büyük kısmının kendisinin pragmatizm üzerine olan düşüncelerine ilişkin yanlış anlamalardan ileri geliyor oluşudur. Ancak James sadece *Pragmatizm*'deki ana tezleri tekrar dile getirmekle yetinmez ve aslında bir doğruluk teorisi olarak pragmatizmin, daha kapsamlı bir felsefi stratejinin ara bir adımı olduğunu ifade eder. Daha açık bir şekilde

söylemek gerekirse, *Hakikatin Anlamı*'ndan James'in ikinci beklentisi bu eserin, "radikal ampirizm" olarak adlandırdığı ve James'in son yıllarındaki felsefi mesaisinin odağında yer alan öğretisinin duyurulmasının ilk aşamasını teşkil etmesidir. James bu durumu *Hakikatin Anlamı*'nın önsözünde şu şekilde ifade ediyor: "Ben felsefede radikal ampirizm adını verdiğim başka bir öğretiyle ilgileniyorum ve pragmatist hakikat teorisini yerli yerine oturtmanın radikal ampirizmi egemen kılma yolunda asli önemde bir adım olduğunu düşünüyorum."² James, bu felsefi sürecin uzun bir zaman dilimine yayılacağı ve kimi ara aşamalardan geçerek gerçekleşeceğini düşünmektedir. Karşılaştığı eleştirilere yetkin cevaplar üretip pragmatizmin karşılaştığı sorunları aşması durumunda, bunun epistemoloji tarihinde, daha genel olarak ise felsefe tarihinde, büyük bir dönüşümü ifade edeceği kanaatindedir.³

Hakikatin Anlamı'nda yer alan kısımlardan içerik olarak en önemlilerinden biri "Bilmenin İşlevi" olarak Türkçeye çevrilen bölümdür. James burada geçmişteki psikoloji deneyimlerinden istifade ederek bilincin nasıl bir sürecin ardından bilme işlemini gerçekleştirdiğini izah eder. James'e göre her şeyden evvel bilme süreci bilincin bir fonksiyonudur. Fonksiyon kavramının James'in psikoloji araştırmaları döneminden felsefesine miras kaldığı aşikârdır. Zira James uzunca yıllar, *Psikolojinin İlkeleri*'nde görüldüğü üzere, fonksiyonalist bir anlayışı psikoloji alanında geliştirmiş ve savunmuştur. Zihinsel, daha dar anlamda ise bilişsel faaliyetin reel etkilere odaklı olarak işlediğini, somut neticeler doğurulmaması durumunda bu faaliyetin manadan yoksun olduğunu pragmatizmin temel ilkesi gereği dile getiren James'e göre, kavramsal aklın gerçeklikten kopuk "uçuşları" çoğu zaman filozofları büyülese de ve duyulur dünyaya küçümseme ile bakmalarına yol açsa da uçuşa geçen düşüncenin kendi çıkış noktası olan dünyaya dönüp onun dilini konuşabilmesi olmazsa olmaz bir gerekliliktir.⁴

Eserin semantik kalbi niteliğinde olduğunu düşündüğümüz üçüncü bölüm, "hümanizm ve doğruluk" başlığını taşır ve konuya dair yaşanan tartışmalardan istifade ederek bir kez daha pragmatizmin felsefi karşılığını sıkı bir çerçevede izah etmeyi maksat edinir. Burada söz konusu olan hümanizm, ilk bakışta çağrıştırdığı bildik anlamının tamamen dışında, pragmatizmin mühim figürlerinden biri olan F. S. Schiller'in pragmatik öğretilerine karşılık düşmektedir. Schiller, James ve Dewey'e paralel olarak kendisine özgü, adını "hümanizm" koyduğu bir çeşit pragmatizm geliştirmiş ve İngiltere'de bu ekolün ilk akla gelen temsilcisine dönüşmüştür. Pragmatizmin, başlangıçtaki hali olan bir yöntem olmaktan çıkıp bir doğruluk teorisine dönüşmesinde kritik bir rol oynayan İngiliz filozof, James tarafından *Pragmatizm*'in girişinde felsefi davasında bir müttefik olarak takdim edilir. James, üçüncü bölüme bir felsefi anlayış olarak pragmatizmin jenealojisini sunarak başlar ve Peirce'ün geliştirdiği haliyle pragmatizmin, öncelikle "soyut tartışmaları yürütmek" söz konusu olduğunda kullanılan bir yöntem olduğunu belirtir. Anlamları itibarıyla soyut olan kavramların ve ifadelerin, bu pragmatik teste tabi tutulmaları durumunda gereği olmayan tartışmaların önüne geçilecektir. Zira söz konusu kavram veya ifadenin ortaya çıkardığı somut neticeler üzerinden onun anlamı kendisini dışa vuracaktır. James ana tartışmayı bu şekilde açıkladıktan sonra, metnin genelinde, Schiller'in hümanizmine gelen eleştirilere cevap vermek maksadıyla, kimi zamanlar tekrara düşmeyi göze alarak, mevcut pozisyonunu açıklamaya, ona eklemelerde bulunmaya devam eder. Tartışmaların odağında pragmatizmin Schillerci yorumu olarak ortaya çıkan hümanizmin doğruluk teorisi vardır. James'in Schiller'in felsefesine olan inancı tamdır. "Felsefe sahne-

² William James, *Hakikatin Anlamı*, çev. F. B. Aydar. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), XI.

³ James, *Hakikatin Anlamı*, IX.

⁴ James, *Hakikatin Anlamı*, 23-24.

sinin tüm manzarasını belli ölçüde” değiştirmeye muktedir bir yenilik olarak gördüğü hümanizm ilk adımda sert eleştirilere kurban gitse de uzun vadede anlaşılıp kabul görecektir.⁵

James’e göre Schiller’in özgün yaklaşımı olarak hümanizm, kendi pragmatizmine göre “daha geniş” bir anlamsal karşılığa sahiptir. Bu hususta, James’in nazarında, Schiller’in hümanizm şeklindeki kavramsal tercihi “müthiş” olup, kabul görmesi gereken türdendir. Bilim dünyasında, geleneksel aşkın ve mutlak hakikatlerin rehberliğinden kurtulma eğiliminin baş göstermesi ile birlikte hakikat sorunsalı, artık sağladığı fayda ve hâlihazırda mevcut olan inanç kümeleri ile uyum türünden, “insanî” sıfatını yakıştırabileceğimiz kimi yeni kıstaslar üzerinden değerlendirilmektedir. James’e göre hümanizmin ortaya çıkışı bu düşünsel-bilimsel devrimin bir sonucu olarak vuku bulmuştur. Çeşitli ve oldukça zengin bir deneyim dünyası ile haşır neşir olan insan zihni bu verilerden kimilerini sağladıkları faydaya dayalı olarak kendi iç yapısının adeta birer parçasına dönüştürür ve onlarsız işleyemez hale gelir. Zaman-mekân, düşünce-eşya, zihin-madde gibi ikililer, deneyimin bize ulaştırdığı çokluk içinde, sundukları yarar neticesinde birer hakikat mertebesinde kabul gören nosyonlara örnek olarak verilebilir. İşte pragmatizmin bir yorumu olarak hümanizm, böyle bir soyağacından yola çıkarak bu mefhumların evrimini inceler. Belirleyici olan bu kavramların kendi başlarına sahip oldukları mutlak hakikat olma hallerinden ziyade insana sundukları olanaklar ve faydalardır. Doğru ve yanlış arasındaki fark son kertede birincisinin bizi kendi başına nötr olan gerçeklik ile tatmin edici, ikincisinin ise tatminden yoksun ilişkilere sokmasıdır. Dolayısıyla doğru, kimi yanlış anlamalarda görüldüğü üzere gerçekliğin kendisi değil, onunla ilişkilenen insanın ondan elde ettiği verimin niteliğine ilişkindir. Ancak sert tartışmalar doğuran “tatmin” kıstası tek başına doğruluk için yeterli değildir. James, “gerçekliğe götürmeyen” tatmin doğuran önermelerin doğru niteliğini kazanmayacağını savunur.⁶

Çevirideki kavramsal tercihlerden biri, özellikle de metnin içeriğinde önemli bir yere sahip olduğu için, üzerinde durmayı gerektirmektedir. “*Truth*” kavramının Türkçeye “hakikat” olarak çevrilmesi kendi başına izole bir biçimde alındığında herhangi bir problem teşkil etmemektedir. Ancak böyle bir durumda, söz konusu olan, sıfat halindeki “*true*” sözcüğünün Türkçeye tercüme edilmesi ise, İngilizcede *truth* ve *true* arasındaki etimolojik ilişki Türkçeye yansıtılmamaktadır. Çünkü hakikat, *truth* sözcüğünün karşılığı olarak Türkçe felsefe terminolojisinde kullanılsa da, *true* sözcüğünün karşılığı olarak “hakiki” sözcüğü için benzeri bir durum söz konusu değildir. “Hakiki” sözcüğü, hakikat ile arasındaki etimolojik ve semantik bağa rağmen felsefi bir anlamda kullanılagelmiş değildir. Hakikat ve hakiki arasındaki kökensel bağa rağmen ilginç bir biçimde hakiki sözcüğü anlamsal bir daralma yaşamış, oldukça sınırlı ve her koşulda felsefe dışı bağlamlarda kullanılıyor görünmektedir. Hal böyle olunca, Türkçe çevirilerde hakikat-hakiki ikilisi yerine doğruluk-doğru ikilisini kullanmak felsefi açıdan daha makul ve sorunsuz bir seçeneğe dönüşmektedir. *Hakikatin Anlamı*’nın çevirmeni metinde defalarca geçen ve metnin en önemli kavramlarından biri olan *true* sıfatını “doğru”, *truth* sözcüğünü ise “hakikat” olarak çevirerek, *truth* ile *true* aradaki anlamsal geçişkenliği ve bunun kaynağı olan etimolojik bağı, ne yazık ki, kırmış oluyor. Burada bahsi geçen problemin sadece bu metne özgü olmadığını ve genel olarak Türkçe felsefi çeviri dünyasında karşımıza çıktığını belirtmekte fayda var.

⁵ James, *Hakikatin Anlamı*, 75-76.

⁶ James, *Hakikatin Anlamı*, 121-123.

Kaynakça

James, William. *Hakikatin Anlamı*. Çeviren. F. B. Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.